

УДК: 37; 792.8; 793.3

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ РІЗНІ ФОРМИ ДІАЛОГІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Наталія СІВАК

*Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
Львівське шосе 55/3, кв. 4, Хмельницький, Україна, 29013,
тел.: (+38067) 9330303, e-mail: natali_sivak@mail.ru*

Розглянуто проблему упровадження діалогічної взаємодії у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів з метою соціалізації студентської молоді.

Ключові слова: соціалізація молоді, діалог, діалогічна взаємодія, суб'єкт-суб'єктні стосунки, суб'єкт-об'єктні стосунки, форми діалогізації.

Входження України в нову історичну епоху та пов'язані з цим фундаментальні зміни економіки, суспільного життя та духовної сфери, відродження національних традицій висувають на перший план проблему соціалізації молоді. Значне місце в соціалізаційному процесі відводять вибору особистістю системи соціальних цінностей, формуванню власних мотивів, інтересів та ідеалів, які забезпечували б участь молоді у розбудові української держави. Соціалізація особистості в сучасних умовах, на наш погляд, повинна сприяти її самовдосконаленню та самореалізації, що своєю чергою, позитивно впливає на оздоровлення суспільства.

З метою реалізації діалогу та взаємодії суб'єктів освітнього процесу, на що вказують висновки вчених, необхідним є використання інтерактивних форм роботи, найпопулярнішими серед яких стали ділові ігри, тренінги, заняття нестандартної форми та ін. [12, с. 12–13]. Тому важливого значення набуває діалог та міжособистісна взаємодія у навчанні та вихованні студентської молоді. Як вважає Дж. Лакруа, буття людини є її діяльністю в певному соціумі, а мислення відображає здатність діалогізувати [12, с. 22].

Дослідники Н. Казарінова, В. Куніцина, В. Погольша, Т. Равчина та ін. [6; 10] зазначають, що міжособистісна взаємодія у навчальному закладі ґрунтується на суб'єктній позиції студента в його освітньому середовищі. У досвіді педагогів-діалогістів Е. Горюхіної, С. Курганова, В. Литовського, В. Ямпольського розглянуто таку класифікація діалогу [7]: експресивний діалог; “діалог-розуміння”. А. Реан та В. Кемерова вказують на тісний взаємозв'язок між соціалізацією особистості та діалогізацією навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Головним завданням цієї публікації є розкриття актуальності та сутності діалогічної взаємодії у процесі соціалізації молоді, яка навчається у ВНЗ.

У гуманістично орієнтованому педагогічному просторі, спрямованому на соціалізацію майбутнього професіонала, на наше переконання, діалогічна стратегія посідає пріоритетне місце. Саме вона визначає суб'єктну повноцінність партнерів, викладачів та студентів ВНЗ, хоч як би вони різнилися за віком, соціальним

статусом, рівнем знань та досвідченістю. Підтвердженням цієї думки є нормативні акти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, напрацювання Національної академії педагогічних наук України, де одним із основних завдань є саме демократизація стосунків між учасниками навчально-виховного процесу, повага гідності кожного із них [3].

Зазначимо, що діалог – це найвищий ступінь міжособистісного спілкування. Незважаючи на те, що ХХІ століття є епохою високих технологій, проблема спілкування – одна з найактуальніших. Студентська молодь відчуває великий та постійний дефіцит міжособистісного спілкування. Саме тому, на нашу думку, в сьогоdnішньому динамічному світі у стосунках між викладачами та студентами ВНЗ спостерігається тенденція до подальшого розширення й ускладнення чинника людського спілкування [7, с. 183–187]. Саме категорія взаємодії дає змогу уникнути спрощених варіантів трактування процесів становлення, функціонування та розвитку будь-якої системи, є її суттєвою ознакою.

Окрім того, соціалізація особистості у ВНЗ напряду залежить від того, наскільки вмilo студент володіє комунікативними вміннями та навичками. Як акцентував А. Реан, процес соціалізації “нерозривно пов’язаний із спілкуванням та спільною діяльністю людей” [9, с. 34]. Більше того, навички та вміння ефективного спілкування засвоюються поступово, у процесі взаємодії з іншими людьми.

За визначенням В. Кемерова, “взаємодія – поняття для визначення впливу речей одна на одну, для відображення взаємозв’язків між різними об’єктами, для характеристики форм людського співжиття, людської діяльності і пізнання” [9, с. 86]. У понятті “взаємодія” зафіксовано прямі та “обернені” взаємовпливи речей, обмін речовиною, енергією та інформацією між різними об’єктами, організмами та середовищем, формою кооперації людей у різних ситуаціях співробітництва. У соціальній сфері прикладом взаємодії може бути безпосереднє спілкування між людськими індивідами.

Поняття “взаємодія” є похідним для визначення руху, зміни, становлення, розвитку, процесу. Тим паче, “взаємодія” відбувається через ці поняття. Отже, взаємодія – це передача руху від одних об’єктів до інших, це трансляція повідомлень у людських контактах чи синтез різних людських сил, що породжують нові знання, речі, організаційні структури.

У контексті нашої теми, взаємодія є суттю педагогічної діяльності, яку трактують як двосторонній процес – учіння та викладання. Отже, взаємодія викладача та студента як людей спільної мети, однак не тотожних за своїми соціальними ролями, знаннями, досвідом і т. д., сприймається саме як педагогічна взаємодія.

Досліджуючи сутність та специфіку педагогічної взаємодії, ми дійшли висновку про те, що вона є варіантом соціальної взаємодії, з її основними рисами, характерними ознаками і водночас реалізує в процесі свого існування специфічну, але важливу для буття і становлення індивіда мету: сприяння соціалізації особистості.

Розглядаючи категорію “взаємодія”, варто вказати на її тісний зв’язок із категоріями “комунікація” та “спілкування”. Як зазначає С. Азаренко, комунікація – це тип взаємодії між людьми, що передбачає інформаційний обмін [1, с. 329–332], адекватне передавання інформації від адресанта до адресата. За визначенням В. Зінченко та Б. Мещерякова, “спілкування – взаємодія двох та більше людей, між якими існує обмін інформацією пізнавального і оціночного характеру” [9, с. 232]. Зазвичай, спілкування належить до практичної взаємодії людей (спільна праця,

навчання, колективна гра тощо), забезпечує планування, проводить та контролює їх діяльність. Окрім того, спілкування задовольняє особливу потребу людини в контакті з іншими. Цей факт є великим важливим, оскільки саме через спеціально організовані курси, наприклад, налагодження діалогу між викладачем та студентами, створення проектів, на сьогоднішньому етапі стає можливим реформування освіти, успішна соціалізація студентської молоді ВНЗ.

На нашу думку, діалог – це вільний обмін думками між рівноправними співбесідниками, а діалогічність є основною характеристикою педагогічного процесу.

Наші спостереження, вивчення наукової літератури дали нам можливість стверджувати про дворівневість педагогічної взаємодії. Вона проявляється в тому, що взаємодія викладача та студента може реалізується як на суб'єкт-об'єктному рівні (імперативні та маніпулятивні впливи педагога та студента, які, наприклад, виникали під час передавання інформації від педагога до студента), так і на суб'єкт-об'єктному (діалогічне спілкування педагога та студента як двох рівноправних особистостей). Окрім того, тільки в умовах діалогу студенти розвивають особистісні якості, засвоюють загальнолюдські цінності, розвивають оцінні здібності, здебільшого зникає смисловий бар'єр, педагог та студент шукають компромісу у вирішенні різних питань, а тому і соціалізація стає більш успішною.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що діалогічна взаємодія виникає в разі встановлення між партнерами діалогічних відносин. У випадку антидіалогічних відносин спостерігаються різні перероджені форми діалогу, як, наприклад, псевдодіалог і фактична бесіда.

Діалог у системі навчання та виховання, як підтверджують наші педагогічні розвідки, – це своєрідна форма спілкування, це взаємодія між педагогом та студентом, в умовах навчально-виховної ситуації, що реалізується у формі мовлення, під час якого відбуваються інформаційний обмін між партнерами і регулювання відносин між ними. Специфіку навчально-виховного діалогу визначають цілі його учасників, умови і обставини їх взаємодії [8, с. 244–247].

Аналіз наукової літератури дав змогу зробити висновок про те, що цілі партнерів, викладача та студента, у ВНЗ не є повністю тотожними.

Цілі викладача можна окреслити:

- 1) з метою ефективної соціалізації оптимізувати освітньо-виховний процес студентів вищих педагогічних навчальних закладів;
- 2) спрямувати освітньо-виховний процес на створення умов для соціалізації студентської молоді, майбутніх педагогів;
- 3) сприяти моральному та особистісному розвитку студентської молоді вищих педагогічних навчальних закладів.

Студенти, як свідчать наші спостереження, не усвідомлюють усіх цілей освітньо-виховного процесу, особливо віддалених. Найчастіше відбувається обмежене розв'язання конкретного навчально-виховного завдання з найближчими наслідками.

Особливість педагогічної діяльності полягає в тому, що, на відміну від студентської молоді, викладач тримає в свідомості одночасно і близькі, і віддалені цілі своєї діяльності.

Щодо мети педагога, то її найчастіше під час діалогу не декларують, натомість вона є прихованою, і чи кожна репліка оцінюється як та, що навчає та виховує. Такий діалог, як правило, фактично не має кінця. Якщо окремі його фрагменти

закінчуються разом з виконанням, то загалом він триває протягом усього періоду навчання конкретного студента в цього викладача.

Цілі діалогічної взаємодії у процесі соціалізації, на наше переконання, не будуть досягнуті окремими фрагментами спілкування, оскільки те, що для студентської молоді постає як остаточне виконання окремого завдання і, отже, досягнення мети, кроку в процесі введення молодого людини в суспільство, для викладача – це лише перша сходинка до засвоєння студентською молоддю необхідних знань для майбутнього життя та освоєння основних соціальних ролей: громадянина, професіонала, сім'янина. Навіть більше, усе те, в чому студентство вбачає засвоєння способів розв'язання певних завдань, педагог може розцінювати як одну із передумов розвитку здібностей, що є необхідним у процесі пошуку себе як особистості, у процесі самореалізації, у процесі соціалізації майбутніх фахівців.

Важливо вказати на те, що позиції партнерів у традиційному навчальному діалозі чітко фіксовані: викладач навчає, наставляє, виховує; студент навчається, прислухається, приймає виховний імпульс та певною мірою реагує на нього. Незаперечним є і той факт, що у навчальному діалозі керівна роль належить викладачеві, однак у процесі діяльності, на нашу думку, викладачеві необхідно приховувати керівну роль та уникати відвертих, прямих впливів.

Під час діалогізації навчально-виховного процесу варто уникати асиметричності діалогу. Симетричність, асиметричність – це така характеристика діалогу, яка описує співвідношення активності та ініціативності учасників спілкування.

Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі ВНЗ проявляється у співробітництві як формі спільної, спрямованої на досягнення загального результату, діяльності та спілкування [5, с. 308]. У контексті нашої теми, доцільним є спрямування роботи на дотримання діалогічної взаємодії і під час лекцій, і семінарських занять, й індивідуальної роботи зі студентами, і в позааудиторний час. Зазначимо, що завдяки таким активним методам навчання, як ділові ігри, дискусії, елементи тренінгів та елементи методу кейсів, з'являється можливість заохочення та професійної орієнтації як викладачів, так і студентів, долучення їх до індивідуальної та самостійної роботи.

Наприклад, кожен першу лекцію з вивчення будь-якого курсу чи спецкурсу ми пропонуємо розпочинати з знайомства, під час якого кожному студентові надається можливість розповісти про себе, далі спільно з студентами розробляють правила поведінки на заняттях; ми пропонуємо використовували окремі прийоми, які за своєю суттю є демократичними: “мозковий штурм”, правилом якого є безоцінне прийняття будь-якої думки учасників, зворотній зв'язок як висловлення своєї думки про ставлення до почутого після завершення окремого етапу чи всього заняття, робота в парах, трійках, групах.

Зважаючи на основні характеристики діалогічної взаємодії, варто протягом лекційних, семінарських занять та індивідуальної роботи зі студентами застосовувати такі діалогічні прийоми взаємодії, як запитання до студентів, можливість вибору виду завдання та способу його виконання, пропозиції до порівняння, звернення до досвіду минулого; прогнозування, оцінка та самооцінка. Зазначимо, що від уміння викладача слухати і чути, виокремлювати у розповіді студента раціональне зерно та надавати йому належної емоційної та когнітивної вагомості, залежить ефективність названих прийомів.

У нашій практичній діяльності у процесі вивчення курсу “Вступ до спеціальності” на кожній лекції традиційним стало обговорення мотивації до вивчення теми заняття, обов’язково ми спиралися на досвід та проблеми студентів, акцентували увагу на знаннях студентів із певної теми, що б хотіли дізнатися вони нового. Завдяки використанню елементів методу кейсів ми досягали плюралізму думок у групах, акцент у роботі з отримання готових знань переносили на встановлення співпраці між викладачами та студентами, що в контексті нашого дослідження означає досягнення демократизації в процесі отримання знань, коли студент ставав рівноправним з іншими студентами та викладачами у процесі обговорення проблеми.

Сучасні підходи до реалізації ідеї діалогічної взаємодії в контексті соціалізації студентської молоді ВНЗ найбільш вагомо виражаються в інтерактивних методах навчання, прикладом яких є дискусія. Дискусію як метод ми пропонуємо використовувати якомога частіше, як публічне обговорення, як вільний вербальний обмін знаннями, судженнями, ідеями з приводу якогось суперечливого питання чи проблеми. Ефективність методу дискусії для досягнення діалогу в навчально-виховному процесі досягається завдяки почерговості у виступах; реалізації права кожного на власну, відмінну від викладача, думку; орієнтації учасників на чіткість та обґрунтованість аргументів; налаштування всіх учасників передусім на відкриття істини.

Окрім того, ми використовували вправи, у яких студентам пропонували підтвердити або заперечити висловлювання партнера стосовно заявленої проблеми та аргументувати свою думку. Усі завдання такого типу ми будували за схемою:

– теза (правильне або неправильне судження про факт, подію, предмет, проблему тощо);

– оцінка (позитивна чи негативна) – аргументація.

З метою налагодження діалогічної взаємодії у процесі соціалізації студентської молоді вищих педагогічних навчальних закладів, ми використовували ероматичні мікродіалоги та діалоги, що здебільшого проводили під час фронтального опитування та повторення вивченого матеріалу. Ероматичний діалог – це діалог, у якому кожен із учасників має і запитувати, і відповідати, навчаючи студента пізнавати принципи свого власного розуму і загострювати на них увагу.

Використання в контексті нашої теми ероматичного діалогу сприятиме тому, що студенти матимуть можливість переконати викладача, виправити його помилки (зроблені викладачем свідомо), керували процесом діалогізації. Окрім того, вони мають можливість висловлюватися чітко, логічно і лаконічно, віднаходити вдалі вирази для переконання, переборюючи страх і труднощі висловлювати власну думку, доводити її правильність.

У такому вигляді лекція, на нашу думку, не лише збагатить студента певним багажем знань, але й дасть дещо більше – розширить горизонти самопізнання, надасть додаткових можливостей до самовираження тощо. Особливість діалогічної взаємодії полягає ще й у тому, що її результативність цілком залежить від зацікавленості викладача спільною діяльністю та його готовністю до партнерства. Також, нами постійно дотримувалися усіх умов запровадження та підтримання діалогічного стилю спілкування між викладачами та студентами.

Оптимальною формою, вважаємо рольові ігри – це одна з оптимальних форм роботи в навчально-виховному процесі, що сприяє соціалізації студентів, бо за їх допомогою ми залучаємо студентів до різної діяльності, зокрема рольової, метою

якої є розв'язок складних проблемних завдань у формі дискусії в малих групах, моделювання ситуації, обґрунтування групою дій суб'єктів, а також тезові підготовки стислих теоретичних положень.

Прикладом є діяльність викладачів та студентів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, що спрямована на діалогізацію навчально-виховного процесу.

Студентам ми пропонуємо не просто програти певну ситуацію, а й закласти конкретні проблеми, для розв'язку яких необхідні не тільки теоретичні, а й практичні вміння, виконання визначених професійних правил і норм спілкування з людьми (ділове та емоційне спілкування, конфлікти; ефективна самопрезентація в письмовій та усній формах).

Організація та проведення позанавчальних заходів з інтеграції студентів у освітнє середовище ВНЗ дає змогу умови для об'єднання студентів за інтересами, потребами, сформуванню поля для комунікативної взаємодії молоді. Це такі заходи, як Тиждень першокурсника, "Вільний мікрофон", "Посвята в студенти" та інші.

Традиційними є проведення тематичних тижнів, де кожний день студентського життя спрямований на виявлення, актуалізацію та розвиток соціальної компетентності, результату соціалізації:

1) "День сюрпризів" – активізація позитивного потенціалу позанавчальної роботи зі студентами, охоплює проведення Ярмарку домашньої випічки, перерви компліментів, подорожі сторінками казок тощо.

2) "Світ моїх захоплень" – для саморозкриття студентів, залучення їх до творчості та співучасті;

3) "Даруємо дітям радість" – день добродійних акцій і заходів, взаємодії з соціальними партнерами факультетів та академії, розвитку соціальної і громадської активності студентів;

4) "Батьківська вітальня", до участі у якій запрошено батьків відмінників навчання та студентських лідерів;

5) День самоврядування, на якому студенти мають можливість побути в нових соціальних ролях;

6) Міжвузівська науково-практична конференція "Дитяча гра: реалії та перспективи" створює умови для професійного, наукового та особистісного зростання студентів;

7) Виставка навчально-методичних посібників зі спеціальності;

8) Підведення підсумків конкурсу "Кращий студент".

Ще одним прикладом у контексті нашої теми є участь у підготовці та публікуванні студентського електронного та друкованого видання "Post Scriptum", що сприяє полегшенню процесу соціальної інтеграції студентської молоді шляхом розширення знань студентів про різні сфери суспільного життя, формування громадянської відповідальності, творчої активності, залучення до актуальних питань студентського життя. Аналіз студентського видання дає змогу виділити такі основні рубрики та їх соціалізаційний потенціал:

"Митець" – рубрика висвітлює історичні відомості про відомих художників, напрями в арт-мистецтві, уможлиблює ознайомлення з творчістю митців. Це сприяє культурному розвитку студентів, допомагає розширити межі їхніх знань про творчість та місце особистості у формуванні культурних і суспільних цінностей.

"Новини ХГПА" спрямовані на інформування студентів щодо основних подій життя академії, студентських груп і рухів, окремих персоналій. На нашу думку,

ця рубрика сприяє створенню єдиного інформаційного простору всіх учасників навчально-виховного процесу вищої школи, розширити коло їх взаємодії.

Рубрика “Наші таланти” розповідає про творчі та наукові здобутки студентів, допомагає мотивувати студентську молодь до активного самовираження, творчості, співучасті у житті студентської громади.

У рубриці “Конкурси” міститься інформація щодо можливості спробувати себе у різних конкурсах, студіях і проектах, як-от: фотоконкурс на кращу фотографію зі студентського життя, у міжрегіональній школі студентського самоврядування, у студентських наукових конференціях тощо.

Отже, створено умови для різнобічної інтеграції та самоактуалізації студентів, зростання їх соціальної та професійної компетентностей, соціальної інтеграції та реалізації. Упроваджуючи діалогічну взаємодію через такі форми, як лекції, семінари, спецкурси, ділові ігри, тренінги, диспути, дискусії, акції у навчально-виховному процесі ВНЗ, ми сприятимемо формуванню соціальної компетентності студентів, яка є результатом процесу їх соціалізації.

Список використаної літератури

1. *Азаренко С.* Коммуникация / С. Азаренко // Современный философский словарь / под общ. ред. В. Кемерова. – М. : Академический проект, 2004. – С. 329–332.
2. *Азаров Ю.* Педагогика любви и свободы / Ю. Азаров. – М. : Топикал, 1994. – 608 с.
3. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/
4. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/sport/doccatalog/document?id=92742>
5. *Зимняя И.* Педагогическая психология / И. Зимняя. – М. : Логос, 1999. – 384 с.
6. *Казаринова Н.* Теория межличностного общения как междисциплинарное знание / Н. Казаринова // Межличностное общение : учебник [для вузов] / В. Куницына, Н. Казаринова, В. Погорьша. – СПб. : Питер, 2001. – С. 12–29.
7. *Курганов С.* Психологические проблемы учебного диалога / С. Курганов // Нар. образование, 1989. – С. 183–187.
8. *Лифинцева Т.* Диалог // Современный философский словарь / под общей ред. В. Кемерова. 2-е изд., испр. и доп. – 1998. – С. 244–247.
9. *Мещеряков Б.* Большой психологический словарь / Б. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М. : Прайм-Еврознак, 2003. – 632 с.
10. *Равчина Т.* Організація взаємодії студентів з освітнім середовищем у вищій школі / Т. Равчина // Вісник Львівського університету. – 2005. – С. 3–16. (Серія Педагогіка; – Вип. 19, ч. 2).
11. *Шелестова Л.* Інтерактивні технології за і проти / Л. Шелестова // Шкільний світ. – 2003. – № 12. – С. 12–17.
12. *Ягунов В.* Педагогіка : навч. посібник / В. Ягунов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2014

Прийнята до друку 23.04.2014

SOCIALIZATION OF YOUTH THROUGH THE VARIOUS FORMS OF DIALOGIZATION THE EDUCATIONAL PROCESS

Nataliya SIVAK

*Khmelnitsky humanitarian pedagogical academy
55/3 L'vivske shose str., Apt. 4, Khmelnitsky, Ukraine , 29013
tel.: (+38067) 9330303, e-mail: natali_sivak@mail.ru*

The article considers the problem of introduction of the Dialogic interaction in the educational process of higher educational institutions for the purpose of socialization of students

Key words: socialization of young people, dialogue, dialogical interaction, субъект-subject relations, the subject-object relationship, forms dialogization.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ РАЗНЫЕ ФОРМЫ ДИАЛОГИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Наталья СИВАК

*Хмельницькая гуманітарно-педагогічна академія,
Львівське шосе 55/3, кв. 4, Хмельницький, Україна, 29013
тел.: (+38067) 9330303, e-mail: natali_sivak@mail.ru*

Рассмотрено проблему внедрения диалогического взаимодействия в учебно-воспитательный процесс высших учебных заведений с целью социализации студенческой молодёжи.

Ключевые слова: социализация молодёжи, диалог, диалогическое взаимодействие, субъект-субъектные отношения, субъект-объектные отношения, формы диалогизации.